

### 3. Millist rolli täidab rahvusvaheline humanitaarõigus?

Rahvusvahelise humanitaarõiguse (militaarmaailmas tuntud kui relvakonfliktiõigus, *law of armed conflict*) kohta ei ole ametlikku definitsiooni, aga seda võib iseloomustada kui normide ja printsiipide kogumit, millega seatakse piirangud vägivalda kasutamisele relvakonfliktis. Nende piirangute eesmärk on säästa isikuid, kes ei osale vaenutegevuses (*hostilities*)<sup>1</sup>, ja objekte, millega ei panustata vaenutegevusse, piirata sõjapidamisel kasutatavaid vahendeid ja meetodeid ning siduda kahjude tekitamine sõjalise eesmärgi ja proportsionaalsusega.

Väga oluline on mõista rahvusvahelise humanitaarõiguse rolli. Selle ülesanne ei ole relvakonflikte ära hoida (selle jaoks on muud juriidilised ja poliitilised vahendid), vaid kehtestada reeglid, mis muudavad vaenutegevuse nii humanseks, kui see on võimalik. Arvestades, et rahvusvaheline humanitaarõigus on loodud ebatavaliste olukordade reguleerimiseks, lubavad selle reeglid käitumist, mis tundub rahuaja käitumisega võrreldes julm, aga mis on sellistes ebatavalistes olukordades vajalik. Ilmekas näide on elu võtmine. Rahuajal ei ole üldjuhul lubatud tahtlikult elu võtta,<sup>2</sup> kuid relvakonfliktis on elementaarne, et vastase kombatanti<sup>3</sup> tohib rünnata ja selle tulemusena võtta ka tema elu.<sup>4</sup>

Ekslik on arvata, et rahvusvaheline humanitaarõigus on mõeldud ainult relvajõudude tegevuse reguleerimiseks. Kõigil isikutel, keda relvakonflikt mõjutab, on sellest tulenevalt õigused ja kohustused. Kombatant ei tohi põhjustada liigset kaasnevat kahju ja vastase kätte langemisel on tal õigus sõjavangi staatusele. Tsiviilisikul on õigus kaitsele sõjaliste operatsioonide negatiivsete mõjude eest, aga ta peab ka hoiduma vahetust osalemisest vaenutegevuses, sest nii kaotaks ta tsiviilisiku kaitse.

Relvakonflikti juriidiliselt hinnates tuleb arvestada, et reeglid lähtuvad lepingutest või rahvusvahelisest tavaõigusest. Kui viimane on siduv kõigile, siis lepingud kehtivad nende kohta, kes on ennast vastavate lepingutega sidunud. Näiteks on kobarmooni konventsiooniga seotud 110 riiki,<sup>5</sup> kuid Eesti on otsustanud sellest lepingust kõrvale jääda.

Alati tuleb hinnata, kas mingi reegel on vastavale osapoolle siduv või mitte. Samas ei tohi unustada, et iseenesest lubatud sõjapidamise vahendit või viisi saab kasutada viisil, mis läheb vastuollu üldiste normide või printsiipidega. Näiteks kobarmoonaga kasutamine vastase kombatantide ja sõjaliste sihtmärkide vastu on lubatud, kuid selle vahendi kasutamine tsiviilisikute või -objektide vastu (või neile liigse kaasneva kahju põhjustamine) on keelatud.

Rahvusvahelise humanitaarõiguse rakendamisel tuleb arvestada ka teiste rahvusvahelise õiguse harudega, aga seda ei tohi segamini ajada ühe sarnase haruga. Ajalooliselt on välja kujunenud kaks suuremat õigusnormistikku, mis puudutavad sõjategevust.

Esiteks, *ius ad bellum* (õigus sõjale), mis sätestab, millistel tingimustel võivad riigid rahvusvahelistes suhetes jõudu kasutada (millal tohib sõtta minna). See õigusnormistik seostus varem õiglase sõja doktriini vormidega, mis kätkesid filosoofilisi, religioosseid ja eetilisi hinnanguid jõu kasutamisele. Tänapäeval reguleerib jõu kasutamist Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni harta (1945),<sup>6</sup> mille kohaselt on jõu kasutamine ja sellega ähvardamine rahvusvahelistes suhetes üldjuhul keelatud<sup>7</sup>. Eranditeks on individuaalne ja kollektiivne enesekaitse<sup>8</sup> ning kollektiivsed julgeolekumeetmed<sup>9</sup>.

Teiseks, *ius in bello* (õigus sõjas), mis määrab, keda ja mida tohib rünnata vaenutegevuses ning milliseid relvi ja taktikat tohib kasutada (kuidas peab sõjas käituma). Viimane ongi rahvusvaheline humanitaarõigus.

Kummalgi õigusnormistikul on oma eesmärk ja need tuleb teineteisest lahus hoida, näiteks ühe alusel tehtud järeldused ei kehti teise kohta.<sup>10</sup> Jõu kasutamise õigusnormistiku alusel saab järeldada, kas jõudu on kasutatud õiguspäraselt ning kes on ründav ja kes on kaitsev riik (nende järeldusteni jõudmine võib võtta aega ja kõik ei pruugi nende järeldustega nõustuda). Samas ei ole nendel järeldustel tähtsust rahvusvahelises humanitaarõiguses, sest selle reegleid peavad ühtmoodi täitma kõik relvakonflikti osapooled. Teisisõnu, ründaval riigil ei ole rohkem piiranguid ja kaitsval riigil ei ole rohkem võimalusi, nagu mõnikord emotsionaalselt arvatakse. Samuti ei oleks lahinguväljal võimalik ära oodata juriidilist hinnangut relvakonflikti puhkemise asjaolude kohta. See tähendab, et lahinguväljal tuleb hakata reegleid järgima kohe, kui relvakonflikt puhkeb.

- <sup>1</sup> Termin vaenutegevus tähistab rahvusvahelises humanitaarõiguses laiemalt relvakonflikti osapoolte tegevust üksteise vastu. See ei piirdu ainult

konventsionaalse konfrontatsiooniga lahinguväljal, vaid hõlmab ka muid vastase mõjutamise võimalusi, nt infooperatsioonid, petemanöövrid, küberoperatsioonid.

- [2](#) Surmanuhtlus on üks võimalik erand sellisest keelust.
- [3](#) Eesti keeles on kasutatud ka terminit võitleja, kuid see on väga üldine ja seda saab kasutada ükskõik mis võitluses osaleva isiku kohta (inglisekeelne vaste võiks olla fighter), aga termin kombatant viitab konkreetsele isikute kategooriale, kellel on ametlik staatus ning õigused ja kohustused seoses vaenutegevusega.
- [4](#) Ka Euroopa inimõiguste konventsioon möönab, et inimeste hukkumine õiguspärases sõjategevuses ei riku õigust elule (artikkel 15 (2)).
- [5](#) Convention on Cluster Munitions, 30.05.2008, jõustunud 01.08.2010, 2688 UNTS 39 (osalisriigid seisuga 31.08.2021).
- [6](#) Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni harta (Charter of the United Nations), San Francisco, 26.06.1945, jõustunud 24.10.1945, 1 UNTS xvi (Eesti suhtes jõustunud 17.09.1991 – RT II 1996, 24/25, 95). Jõu kasutamise õigusliku raamistiku kohta vt lähemalt nt Värk, R. Riikide enesekaitse ja kollektiivse julgeolekusüsteemi võimalikkusest terroristlike mitteriiklike rühmituste kontekstis. Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 58–75.
- [7](#) Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni harta, artikkel 2(4).
- [8](#) Ibidem, artikkel 51.
- [9](#) Ibidem, artikkel 42.
- [10](#) Vt lähemalt nt Okimoto, K. The Relationship between Jus ad Bellum and Jus in Bello. – Weller, M. The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law. Oxford University Press 2015, lk 1209–1223.